

5. Гончар О. Письменницькі роздуми : літературно-критичні статті. Київ : Дніпро, 1980. 314 с.

6. Зуб І. Остап Вишня. Літературний портрет. Київ, 1989. 239 с.

7. Мовчан Р. Українська проза ХХ століття в іменах : посібник для старшокласників, студентів, учителів : У 2 ч. Київ : ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1997. Ч. 1. 224 с.

8. Пришва Б. Засоби гумору у творах Остапа Вишні. Київ : Либідь, 2007. 118 с.

Галка Ольга – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська література 20-х років ХХ століття.

Катерина Бондарчук

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І. А.

АВТОБІОГРАФІЗМ ОПОВІДІ В «ЗАЧАРОВАНІЙ ДЕСНІ» ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

У національній свідомості будь-якого народу присутні постаті, які з тих чи інших причин стали для цього народу знаковими, які завжди на слуху і є своєрідною візитівкою народу. Серед британського геніалітету назвемо Вільяма Шекспіра, Чарльза Діккенса, у французів – Жанна Д'Арк, Жан-Батист Мольєр, у росіян – Петро Перший, Олександр Пушкін, Антон Чехов. Не є винятком у цьому плані й українці. З Україною зазвичай асоціюються Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Марія Заньковецька.

До ряду визначних українців, що залишили помітний слід в історії не тільки вітчизняної, а й світової культури

належить, звичайно ж, і Олександр Довженко. У пантеоні світового мистецтва він відомий передусім як геніальний кінорежисер. Його фільм «Земля» (1930 р.) 1958 р. на всесвітній виставці кіномистецтва у Брюсселі увійшла до дванадцяти найкращих фільмів усіх часів і народів [4, с. 15].

В українську культуру Олександр Довженко зробив свій внесок в різних іпостасях: як режисер, класик української літератури, художник-карикурист та мистецтвознавець. Однак, світова культура знає його як талановитого та непересічного кінематографіста, який створив низку фільмів, що стали окрасою українського поетичного кіно та увійшли до світової кіноскарбниці. Він є автором 14 різних фільмів, 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, 2 п'єс, понад 30 оповідань і новел, ряду публіцистичних статей та аналітичних праць з питань кіномистецтва, живопису, архітектури [5, с. 90].

Мистець написав, зокрема, такі шедеври, як кіноповісті «Зачарована Десна», «Україна в огні». Саме з Довженкової «Землі» і «Звенигори» – відомих фільмів письменника – бере початок українське поетичне кіно, якому судилося з могутньою силою відродитися в художніх фільмах Сергія Параджанова, Юрія Іллєнка, Леоніда Осики, Івана Миколайчука в 60–70-х роках ХХ століття [6, с. 83].

Дослідженню життєвого і творчого шляху письменника і кінорежисера науковці присвятили чимало праць. Серед них є спогади, відгуки на фільми, твори митця, критичні статті і біографічні напрацювання. Назвемо тут праці Юрія Барабаша, Юлії Кочерган, Івана Семенчука, Раїси Мовчан, Івана Кошелівця, Анатолія Новикова.

Дослідження творчості Олександра Довженка є важливим і актуальним, адже в часи СРСР його твори прочитувалися з ідеологічним нашаруванням. В умовах незалежної України потрібно з нового погляду оцінювати творчу спадщину письменника. Зокрема, нового прочитання й аналізу потребує один з найвизначніших творів мистця – кіноповість «Зачарована Десна», що має ознаки

автобіографічної повісті, повісті-щоденника, ліричної повісті.

Метою розвідки є дослідження автобіографізму оповіді кіноповісті «Зачарована Десна» Олександра Довженка.

Перший спогад про твір Григорій Семенюк знайшов у щоденниковому записі 5 квітня 1942 року: *«А вчора, пишучи спогади про дитинство, про хату, про діда, про сінокіс, один собі у маленькій кімнатоньці сміявся і плакав. Боже мій, скільки ж прекрасного і дорогого було в моєму житті, що ніколи-ніколи вже не повернеться! Скільки краси на Десні, на сінокосі і скрізь-усюди, куди тільки не гляне моє душевне око...»* [9, с. 29]. А вперше назва твору з'явилася 14 квітня 1942 року: *«Учора знову писав «Зачаровану Десну» і знову плакав»* [9, с. 29].

Леонід Новиченко зауважив, що це *«найвидатніша в сучасній літературі розповідь про те, від яких духовно-поетичних «берегів» відчальють народи – і разом із ними їхні художники – на переломі нової епохи, що вони беруть від свого історичного «дитинства» у майбутнє і що залишають у минулому»* [6, с. 252]. Саме в цій кіноповісті Олександр Довженко поетично сформулював творче кредо мистця: *«Митці покликані народом для того, щоб показувати світові, насамперед, що життя прекрасне... Бачити зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах»* [2, с. 20]

Ідея цього твору виникла в Олександра Довженка ще під час Другої світової війни. У березні 1948 р. письменник задекларував свій задум написати твір з великими екскурсами до власної біографії, але з'явилася «Зачарована Десна» лише 1955 р., за рік до смерті мистця [5, с. 92]. Твір, багато в чому автобіографічний, має виразну новаторську будову: оповідачем у ньому був сам письменник, який виступав у двох іпостасях – як автор, зрілий митець, що міркує про майбутнє у зіставленні з власним автобіографічним досвідом та історичним досвідом своєї

землі, і як герой кіноповісті – маленький Сашко, на внутрішньому світі якого і було зосереджено основну увагу. Саме тому і розповідь має відповідно двоплановий характер. На першому плані світ своєрідним чином відтворюється у дитячій свідомості, а на другому спостерігаємо зрілі філософські роздуми митця про сенс людської екзистенції, про місце дитинства у подальшому становленні людини як особистості. *«Письменник прагне показати межу між добром і злом, красивим і потворним, велич духовних можливостей простої людини і тягар трагічних випробувань, що випадає завжди чомусь на її долю»* [2, с. 20].

Кіноповість «Зачарована Десна» з'явилася як сповідь змученого митця, як найнадійніша моральна опора для власного духу і для духу свого народу, який гине в полум'ї Другої світової війни, і як виправдання перед цим народом, Україною, людьми і самим собою. Раїса Мовчан зауважує, що це *«безперечно, автобіографічний твір, надзвичайно ліричний, суб'єктивний. Письменник вільно пішов за спогадами про своє раннє дитинство. Але при тому не був обмежений цензурою, ідеологічними догмами, бо писав для себе. Дав волю і теперішнім своїм роздумам, почуттям, стаючи хоч на короткий час чистим дитям природи, дитям світу, хай більше уявного, аніж реального. Внутрішнє авторське «я» знайшло тут найповніше виявлення, а романтичне світовідчування одержало найчистіше, без примусової рафінації втілення»* [5, с. 94].

Основний лейтмотив кіноповісті, – як відзначав Григорій Семенюк, – це гімн людині праці, її духовному багатству і красі, безмежному терпінню. Через увесь твір проходить думка, що творча особистість, талант можуть сформуватися лише на національному ґрунті, в оточенні чарівної природи, живлячись соками рідної історії, сімейних традицій, культури рідного народу [9, с. 30]. «Народ лише тоді досягає свого щастя, коли свято зберігає звичаї своєї

старовини, свої прості характерні риси і свою незалежність» [4, с. 94], – вважав Олександр Довженко.

Інколи голос автора у кіноповіді безпосередньо дає про себе знати у вигляді своєрідних авторських ремарок, які передають враження й емоції «дорослого». Це надає оповіді ліричної суб'єктивності, характерної для всієї наративної структури «Зачарованій Десни» [8, с. 3].

Так ми спостерігаємо в епізоді, коли Сашко побачив лева вночі. З одного боку, автор-оповідач «по-дорослому», розуміє нереальність події, а з іншого – «по-дитячому» вимагає у своїх внутрішніх цензорів залишити її у творі, розділяючи власну свідомість на кілька інших. Водночас, у невеликому ліричному відступі, Олександр Довженко характеризував власних внутрішніх редакторів, використовуючи незвичайну гру свідомості: *«Тут над левом, думаю, пора поставити крапку і перейти до описання домашніх тварин, бо вже почувасться якась непевність в пері: вже прокидаються мої редактори в мені. Вони живуть навколо мене скрізь. Один за лівим вухом ззаду, другий під правою рукою, третій за столом, четвертий в ліжку – для нічних редакцій. Вони повні всі здорового глузду і ненавидять неясності. Їх мета – щоб я писав або так, як усі, або трохи краще чи трохи гірше від інших»* [2, с. 15]. Далі подається дискусія між автором і його уявними редакторами, що має автокомунікативний характер (за Юрієм Лотманом). Фактично, Олександр Довженко звертався до себе самого, але в різних своїх іпостасях, що дозволяє йому заглибитися у власний внутрішній світ. Отже, як влучно висловився Олег Поляруш: *«Весь твір – це органічне поєднання ліричних і філософських роздумів зрілого Довженка (його іронічно-сумовиті спогади про дитячі літа, оцінка подій і людей, про які він розповідає) з поетичним, захоплюючим поглядом на світ малого Сашка»* [7, с. 141].

У «Зачарованій Десні» письменник вважав за потрібне дати читачеві власне жанрове визначення і

розкрити спонуки до писання: «В цьому короткому нарисі автобіографічного кінооповідання автор поспішає зробити відразу деякі визнання: в його реальний повсякденний світ що не день, то частіше починають вторгатися спогади. Що викликає їх? Довгі роки розлуки з землею батьків, чи то вже так положено людині, що приходить час, коли вивчені в давно минулому дитинстві байки й молитви виринають у пам'яті і заповняють всю її оселю, де б не стояла вона. А може, те й друге разом і в такій же мірі, як і непереможне бажання, перебираючи дорогоцінні дитячі іграшки, що завжди десь проглядають у наших ділах, усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел» [3, с. 325].

У кіноповісті переплелися ліризм і гумор, епічність і пісенність. У ній яскраво виявилися витоки Довженкової поетики, що виростала з фольклору, живилася усною народною творчістю. Епізод колядування тут, мабуть, один з найхарактерніших. На ньому виразно позначилася й народнопісенна образна система, і казкове мислення. Олександр Довженко вільно звертався до казковості, фантастичності оповіді – одного з улюблених засобів фольклору.

У «Зачарованій Десні» передано глибинні переживання автора і його постійне підсвідоме бажання довести людям чистоту й святість своєї душі. Її символізує невеликий клапчик землі біля Десни – справжній земний рай на противагу лицемірству й жорстокості реального «великого» світу [7, с. 118].

У кіноповісті автор робить читача причетним до подій твору: *«Але сідаймо ще раз у вербові човни, прошу вас. Візьмемо весла ясеніві і вернімось на Десну...»* [9, с. 31]. Різноманітні художні засоби кіноповісті вводять читача у реальний і фантастичний світ малого Сашка. Так, тютюн для малого цвів поповими ризами, кукурудза здавалася струнками тополями. Священника під час повені батько втяг, «як сома в свій ковчег до корів і овечок»,

кашель у дідових грудях «клекотів, як лава у вулкані». Порівняння, використані у творі, роблять зримими і виразними події, розкривають оригінальність бачення героєм навколишнього світу. Вже у ранньому віці майбутній митець виявив у себе здатність порівнювати: *«Все жило в моїх очах двоїтим життям. Все кликало на порівняння, все було до чогось подібне, давно десь бачене, уявлене й пережите»* [3, с. 118].

Автор реалістично змальовував побутові деталі. Правдиво описував він свою хату, схожу на «стареньку білу печерицю», деталі побуту в ній; реалістично й трагічно – смерть чотирьох Сашкових братів від епідемії, повінь у селі та багато іншого.

У публіцистичному відступі Олександр Довженко реалістично змальовував нелюдські злочини фашистів і свої страждання від побаченого: *«Горів і я тоді у тім вогні, загивав усіма смертями людськими, звірячими, рослинними: палав, як дерево чи церква, гоїдався на шибеницях, розлітався прахом і димом од вибухів катастрофічних»* [3, с. 206]. Це метафоричне висловлювання виростає до глибокого символу, коли автор зливається зі своїм народом.

Кіноповість «Зачарована Десна», – як зазначає Раїса Мовчан, – високопоетичний твір про дитинство і про ті джерела, що жили видатного митця Олександра Довженка. Внутрішнє авторське «Я» знайшло в цьому творі найповніше виявлення, а його романтичне світовідчуження одержало найчистіше втілення [5, с. 97]. «Зачарована Десна» – це не лише спогад про босоноге дитинство, бо час у тексті виразно двоплановий. Оповідач раз ураз повертається з давнини в сьогодення, протиставляючи безтурботний дитячий світ підневільному існуванню в тенетах суспільних обмежень і заборон.

Отже, кіноповість «Зачарована Десна» стала художньо-філософським осмисленням народного буття, тісно переплетеного з чарівною українською природою. Сам Олександр Довженко скромно назвав цей твір

«коротким нарисом автобіографічного кінооповідання» [2, с. 20], хоча значно вийшов за ці вузькі жанрові межі, створивши повість про сувору правду життя українського села початку ХХ століття.

Література

1. Довженко О. Зачарована Десна : вибрані твори. Київ : Веселка, 1973. 151 с.
2. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник / автор-укладач В. Паращич. Харків, 2000. С. 20.
3. Довженко О. Твори : у 5 т. Київ : Дніпро, 1983. Т. 1. 439 с.
4. Корнієнко І. Українське Радянське кіномистецтво (1917–1929). Київ, 1959. 143 с.
5. Мовчан Р. Українська проза ХХ століття в іменах : посібник для старшокласників, студентів, учителів : у 2 ч. Київ : ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1997. Ч. 1. 224 с.
6. Новиченко Л. Естетичні уроки Довженка. Життя як діяння : вибранні статті. Київ, 1974. 340 с.
7. Поляруш О. Олександр Довженко і фольклор. Київ : Вища школа, 1988. 175 с.
8. Табакова Г. Лірична модель універсуму Олександра Довженка : етнічний вимір (на матеріалі «Зачарованої Десни»). URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/58593446.pdf>
9. «Я син свого часу...»: (штрихи до літературно-мистецького портрета Олександра Довженка) : навчальний посібник-хрестоматія / Упор. творів і передм. др-р філол. н., проф. Григорія Семенюка. Київ, 2003. 212 с.

Бондарчук Катерина – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла

Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: «розстріляне відродження».

Юлія Гудзовська

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І. А.

МІФ ПРО НАДДЕСНЯНСЬКЕ ДИТИНСТВО ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Актуальність дослідження. Олександр Довженко – одна із найцікавіших постатей української літератури ХХ століття. Ця людина являє собою професійного драматурга, письменника, режисера, а також поета екрана. Олександр Довженко – це геній, що заплутує читача словом, тому що пише він то примирливо, то різко. Попри це, головний мотив його творів – любов до України. Міфологічна структура творів Олександра Довженка залишається актуальною і є об'єктом досліджень багатьох науковців. Мистець використовував найрізноманітніші міфологічні форми та засоби, розшифрування яких потребує подальшого аналізу.

Метою статті є дослідження міфопоетики стилю Олександра Довженка як майстра портретування на матеріалі ліричної кіноповісті «Зачарована Десна».

Міфологізм як течію в українському модернізмі частіше аналізували дослідники поезії. Наприклад, Володимир Моренець вирізнув кілька типів «поетичних міфів», що ними «повниться вся краща довоєнна українська поезія (Євгена Плужника, Володимира Свідзинського, всієї еміграційної гілки)» [8, с. 188]. Міфи розкривають певну стадію розвитку людини і представляють стан людського несвідомого на цій стадії. При цьому у творця міфу немає усвідомленого та раціонального знання конкретної спроектованої ситуації. Міфологічне мислення виявляється